

Vážený pane předsedo Ústavního soudu,
Vážený pane ministře spravedlnosti,
Vážení předsedové nejvyšších soudů,
Vážení ústavní činitelé,
Milé kolegyně a kolegové,
Vzácní hosté ...

Nejsem si jist, zda jsem byl pozván na tento slavnostní akt z titulu funkce předsedy Ústavního soudu, jako celoživotní přítel a obdivovatel Slovenska anebo proto, že jsem díky svému věku asistoval u událostí, o kterých se dnes píše v učebnicích právních dějin. Ať je to jak chce, jsem nesmírně rád, že zde mohu být a že mohu stát v jedné řadě s těmi, kdo blahopřejí Ústavnímu soudu Slovenské republiky k jeho výročí. Mohu zcela zodpovědně prohlásit, že na světě neexistuje ústavní soud, který by byl tomu českému bližší, podobnější a dražší, než je ten v Košicích.

Většinu svého života jsem prožil jako Čechoslovák a nebudu zastírat, že mě rozpad společného státu zasáhl. Báł jsem se, že neztrácím jen společný stát, ale i své slovenské přátele (kterých jsem měl dokonce víc, než přátel českých). Zmýlil jsem se. Naše země se nikam neodstěhovaly, stále leží vedle sebe a spolupracují v rámci velké evropské rodiny států. Ani ty přátele jsem nakonec neztratil. Naopak, získal jsem na Slovensku spoustu nových a jsem za to moc rád. V dobách federálních se mohlo zdát, že český bratr je ten větší a starší, který mladšího sourozence rád poučuje. V případě slovenského a českého ústavního soudu to ale neplatí. Váš soud začal fungovat již 22. ledna, zatímco ten český až 26. července 1993. Je proto správné a symbolické, že si výročí Vašeho ústavního soudu připomínáme jako první.

Měli bychom si ale také připomínat, co je to vlastně Ústava. Že není moderní verzí archy úmluvy. Není to bájný a mystický dokument, uložený ve zlaté skříňce, který se formálně uctívá a přitom na něj sedá prach dějin. Ústavy nebyly sepsány proto, aby mluvily samy k sobě. K tomu, aby mohly být živým právním předpisem nejvyšší síly, potřebují mechanismus ochrany svého formálního i materiálního rámce. Pokud je jedním z klíčových principů demokratického právního státu dělba moci, nelze se vyhnout se vyhnout sporům o výkon této moci. Jde-li o stát s přívlastky demokratický a právní – musí být spory vyřešeny institucionálně, pokojně a legitimně. Historicky osvědčenou autoritou pro urovnávání sporů je soud. Proto Ústavy zřizují zvláštní orgány soudního typu, Ústavní soudy, jejichž posláním není jen ochrana Ústavy, ale i ochrana ústavnosti, tedy stavu, kdy se vztahy mezi státními mocemi i vztahy mezi státem a jednotlivci realizují v souladu s ústavními pravidly.

Kromě hledání rovnováhy mezi jednotlivými mocemi ve státě je obsahem kontroly ústavnosti také – a v praxi především – ochrana jednotlivce a ochrana menšiny před zvůli většiny. Každé jednotlivé rozhodnutí ústavních soudů se tak stává prvkem kontinuální kontroly veřejné moci a legitimacy výkonu veřejných pravomocí. A ano, svým soustavně zdviženým ukazovákem ústavní soudy poukazují na chyby, nedostatky, omyly a přešlapy, což jim u zbylých orgánů státní moci nepřináší zvýšenou popularitu. Spíše naopak. Pak se tedy můžeme ptát, jestli je ochrana ústavnosti vykonávaná prostřednictvím Ústavních soudů jediná možná? Odpověď je snadná – není. V historii jsme zaznamenali i parlamentní ochranu ústavnosti, dozor panovníka nebo komunistickou rezignaci na jakoukoliv kontrolu. Přesto věřím, že budete souhlasit s tvrzením, že model specializovaného a koncentrovaného ústavního soudnictví, který je vlastní i Slovenské republice, se osvědčil nejlépe.

Na ochranu ústavnosti nemají ústavní soudy monopol – dodržování a naplňování ústavy je úkolem všech složek státní moci a nejčastěji moci soudní. Ochrana poskytovaná ústavním soudem je tak subsidiární a nastupuje zpravidla až po vyčerpání všech dalších možností ochrany jinými orgány státu. Je to dobře. Kompetence ústavních soudů jsou silné, a proto se s nimi musí nakládat opatrně. Často slyším, jak si někdo stěžuje, že Ústavní soud rozhodl aktivisticky a že mu po tom vlastně nic není a nemá se plést do problémů ekonomických, politických, rodinných nebo rozpočtových. To se musím pousmát. Ústavní soudci nerozhodují o věcech, které si ráno přečtou v novinách a nelíbí se jim. Řízení se zahajuje vždy a výhradně na základě kvalifikovaného návrhu subjektu, který je k tomu legitimován, a i kdyby se soudcům tisíckrát nelíbilo nějaké rozhodnutí orgánu veřejné moci, bez řádného návrhu jej přezkoumávat nemohou. Platí to ovšem i naopak. Jsou-li splněny podmínky pro řízení, Ústavní soud rozhodnout musí a nemůže delegovat rozhodnutí na jiný orgán. Tato skutečnost, společně s pomyslnou funkcí nejvyššího interpreta Ústavy, jej ale nevyhnutelně posouvá směrem k politické aréně, do prostoru mezi právem a politikou. Když to řeknu sportovní terminologií: má-li někdo pískat fauly na politickém hřišti, musí být na tomto hřišti přítomen. Při kontrole norem nebo při rozhodování kompetenčních sporů je každé rozhodnutí Ústavního soudu *de facto* rozhodnutím politickým. V posledních letech se stalo v akademických kruzích módou hovořit o doktríně tzv. politických otázek, podle které jsou ze soudního přezkumu vyloučeny otázky, jejichž rozhodování z povahy věci musí náležet politické reprezentaci představující moc zákonodárnou a výkonnou. Slovenský ani český ústavní soud však tuto doktrínu v úplnosti nepřevzal, protože její zdroj leží ve Spojených státech a v jejich právním systému. Nekritickému přejímání tohoto modelu brání především množství hospodářských, sociálních a kulturních práv, které (oproti americké ústavě) musí kontinentální ústavní soudy garantovat a na jejich ochranu nemohou rezignovat jen s poukazem na „politickou otázku“.

Francouzská deklarace práv člověka a občana z roku 1789 obsahovala článek (byl to článek 16.), který uváděl: „*Společnost, ve které není zajištěna podřízenost zákonu a v níž není definována dělba moci, nemá žádnou ústavu.*“. Uplynulo téměř 250 let a skoro všechny státy světa Ústavu mají (minimálně ve formálním slova smyslu). I naše dvě Ústavy, které stále pokládáme za mladé, platí už tři desítky let. Málokdo si to uvědomuje, ale v obou našich zemích jde o druhou nejdéle platnou ústavu vůbec: jen rakousko-uherská „Prosincová“ ústava platila déle (51 let). Vkrádá se proto myšlenka, zda není čas na ústavní revizi. Myslím tím skutečnou revizi základních ústavních pilířů, ne jen drobnou technickou úpravu nebo doplnění. Tedy možnost dát další generaci šanci napsat si vlastní ústavní pravidla podle svého uvážení. A rovnou prohlásím, že to nepovažuji za nejlepší nápad. Argumenty vůči radikální ústavní reformě mám dva a začnu tím empirickým.

Životním snem každého právního teoretika v oboru ústavního práva je vymyslet takovou změnu Ústavy, která by vyřešila veškeré dosud sporné body, projasnila její strukturu, nesla hodnotové poselství a svojí normativní čistotou už nikdy nevyvolávala nejasnosti. Akademik tomuto tématu věnuje celý svůj odborný život, uspořádá řadu konferencí, popíše tisíce stran, debatuje s politiky a nakonec se dozví, že se na tom parlamentní strany neshodnou, není na to vhodná doba, existují palčivější problémy, ale že myšlenka je to pozoruhodná a neměla by zapadnout. Načež zapadne. Politici k ústavní reformě přistupují z opačného konce. Něco se komplikuje? Někdo si ústavní institut vykládá jinak než my? Ve společnosti rezonuje nové téma? Honem honem, musíme změnit Ústavu, záplatovat, nahradit, připsat lhůtu, procesní postup nebo zakotvit něco, co mají voliči rádi. Načež i taková iniciativa zapadne. Zaplaťpánbůh. Pokud je na změnu ústavy dost času, chybí k ní vůle. Je-li dostatek vůle, chybí zase čas na přípravu a odbornou diskusi. To je axiom všech velkých ústavních změn.

Druhým důvodem, proč se vyhýbat radikálním změnám ústavy, je dlouhodobá povaha jejího působení. Ne, skutečně nechci popřít sám sebe a z Ústavy přeci jen udělat Archu úmluvy. Jako každé lidské dílo, ani Ústava není dokonalá. Ta česká se rodila v bolestech a její příprava trvala jen několik týdnů, což se promítlo do výsledného znění. Zejména v první dekádě její existence se poukazovalo na všechno, na co se při přípravě zapomnělo, co drhlo nebo nebylo harmonické. Ale přes to všechno se do Ústavy za 30 let zasáhlo jen devíti novelami. Myslím si, že je to tím, jak jsme se s ní postupně sžívali, učili se jí rozumět, interpretovali ji a snažili se ji naplnit, místo abychom jí přizpůsobovali aktuálním problémům. Nyní pokládám Ústavu České republiky za nezpochybnitelnou osu celého systému státní moci, která se osvědčila v dobách dobrých i zlých, a rizika spojená s jejím přepisováním by převážila nad výhodami, které by to mohlo přinést.

A právě v tom, jak pojímat Ústavu, vidím stěžejní roli Ústavních soudů. Roli opatrných interpretů, kteří nejsou výdejním automatem na absolutní pravdu, ale kladou si otázky po smyslu, účelu a provázanosti dílčích ústavních hodnot. Jednou z nejvyšších ctností Ústavních soudů je proto jejich sebeomezení, formulované v legendární Schumannově větě, jež říká: „*Za protiústavní lze prohlásit pouze takovou normu, kterou není možno považovat za ústavní ani při jejím ústavně konformním výkladu*“. Bez sebeomezení by si ústavní soudy přisvojily příliš mnoho moci a vychýlily tím kyvadlo společenské a státní rovnováhy. To by byla negace jejich poslání.

Dnešní vystoupení je patrně tím posledním, které na Slovensku přednesu. Dovolím si proto závěrem několik osobních slov. Do Vaší krásné země jsem se zamiloval už jako mladík a tato láska mne nikdy nepřešla. V každé své životní etapě a v každé své funkci jsem k Vám rád vracel. A bylo mi opláceno měrou vrchovatou. Přátelstvím, upřímností, laskavostí a velkorysostí. Dnes bych Vám chtěl za to všechno poděkovat, protože si toho do konce života nepřestanu vážit.

V uplynulých dvaceti letech jsem měl tu čest vídat se a spolupracovat s kolegy z Ústavního soudu Slovenské republiky. Byli a jsou to vzácní lidé, jejichž moudrosti a erudice si cením. Už třicet let jsou díky desítkám tisíc jejich rozhodnutí na Slovensku chráněna lidská práva, svobody, právní stát a ústavnost. To je výsledek, za který můžete být na svůj Ústavní soud právem pyšní. Přeji proto všem svým kolegům soudcům, aby ani v příštích dekádách nepolevili ve svém úsilí o ochranu Ústavy a v ní obsažených hodnot. A aby přitom nezapomněli ani na ochranu své nezávislosti, protože ta je nejcennějším darem, jímž byl soudce obdařen.

Děkuji Vám všem a nejvíce jubilantovi – Ústavnímu soudu Slovenské republiky, jemuž jménem svým i jménem českého Ústavního soudu přeji všechno nejlepší!